

М.Б. Дем'янюк,
кандидат філологічних наук, доцент
(Хмельницький державний університет)

РЕАЛІЗАЦІЯ СЛОВА В ЛІТЕРАТУРНОМУ ТЕКСТІ

Предметом статті є осмислення функціонування слова, як першооснови будь-якого наративного фрагменту, у літературному тексті. Визначається вплив дискурсу, підтексту на формування його значення. Зазначено, що саме в контексті слово промовляє, реалізовує себе, набуває буттєвості. Ключові поняття: слово, значення, дискурсивне поле, смисловий ланцюг, контекст, підтекст, текст.

Загальновідомим є те, що семантика художнього тексту формується структурами різних мовних рівнів, саме їх організація та взаємодія створюють зміст тексту, який сприймається як автономний лише на фоні цілісної структури. Процес сприйняття літературного тексту включає в себе такі взаємопов'язані етапи як сприйняття слова, речення, текстового фрагменту і врешті усього твору.

Цілком зрозуміло, що основою будь-якої наративної структури є сприйняття її складових. Першоосновою усіх художніх засобів є, звичайно, слово (знак), оскільки будь-яка наративна структура – це послідовність знаків, яка набуває значення в залежності від певної знакової системи, яку відкриває для себе читач. Отже, для того, щоб показати, який процес відбувається у певному текстовому фрагменті, слід розглянути дію окремого слова. Відразу ж зауважимо, що слово в літературі модерну означає дещо інше, ніж слово в реалістичній літературі. Якщо слово в реалістичних текстах веде читача до конкретного значення – то в модерній літературі воно бавиться усією палітрою своїх значень і веде читача від одного значення до іншого, аж поки читач не зрозуміє знакового коду, який і буде слугувати каталізатором для вибору потрібного значення. Слово скинуло з себе гніт значень і, наче компенсуючи неволю в минулому, прагне насолодитися своєю багатогранністю, показати надзвичайну широту своїх можливостей. Доречно тут пригадати міт батьківства, коли непокірний син (слово) звільняється від догматичної влади батька (значення) і прагне жити за власними законами. Отож, у модерному письмі вимальовується, в основному, така картина: слово – значення – значення. Покажемо з цього погляду є міркування Г. Гадамера щодо логічної невідповідності категорії однини, яка властива слову взагалі, і внутрішньою нескінченністю можливих денотатів, що позначаються словом [1:28]. Для того, щоб показати дію окремого слова у літературному тексті звернемося до рис.1.

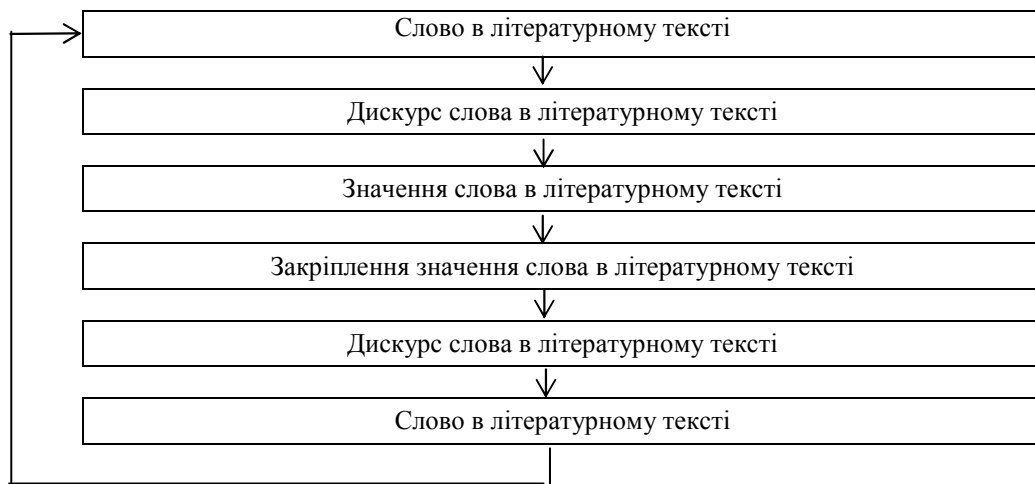

Рис. 1. Дія слова в літературному тексті.

Як бачимо, слово не є чимось абсолютно окремим, однозначним, а має певний дискурс, оскільки, як зазначав Г. Гадамер: "...воно не "стоїть", а розчиняється у сказаному" [2:210], адже реалізувати себе може лише в контексті. Саме тоді набуває різних відтінків, створюючи власне дискурсивне поле. У свою чергу слово, володіючи певним дискурсивним полем, творить ряд значень, які складають смисловий ланцюг, відсилаючи читача від одного значення до іншого. Далі передбачається відтворення значень, при цьому кожне поняття є запитанням, на яке читач має відповісти "так" чи "ні", або ж "можливо", тобто визначити, чи збігається воно із загальною картиною, що вимальовується унаслідок наративного фрагменту, або навпаки. Говорячи словами Поля Рікера, відбувається робота думки, яка полягає "у перетворенні смислів таємних в смисли виявлені, показує рівні значень, що містяться в значенні буквальному" [3:235]. Читач має підібрати "код", щось спільне, що пов'яже означуваний зміст із означенням, і внаслідок цього розшифрувати приховані смисли.

Наступний етап дії слова текстового фрагменту полягає в закріпленні за ним конкретного значення, яке виявляється в результаті розуміння відношення між обома значеннями що, у свою чергу, розкриває код для

розшифрування наступних складових ланцюга значень. Дещо подібний процес досліджує в своїй праці "Курс загальної лінгвістики" Фердінан де Сосюр, коли веде мову про вартість слова. Автор зазначає: "Зміст слова по-справжньому визначається лише завдяки опорі на те, що існує поза ним. Як складник системи слово має не лише значення, але – і насамперед – вартість" і далі: "... роль будь-якого слова визначається його оточенням" [4:43]. Говорячи про процес закріплення за будь-яким текстуальним знаком певного значення, слід відмітити неабияку роль підтексту, завдяки якому письменник допомагає читачу зорієнтуватися в широкому просторі смислової різноманітності слова. Підтекст активізує діяльність, здібності читача, який має відтворити те, що знаходиться поміж текстом і уявою. Він самостійно заповнює "лакуни" (Вольфган Ізер), намагаючись намалювати для себе повну картину відображеного у тексті. Це викликає постійне напруження уяви читача, який знаходиться у пошуку зв'язків між значеннями слова, вибирає конкретне, відповідне даному моменту значення, прагнучи тієї миті, коли, за висловлюванням Г. Гадамера, слово "мусить зафіксувати близькість, тобто зупинити те, що вислизає" [1:50]. Слід відмітити, якщо в традиційних текстах прийоми, які сприяли створенню підтексту твору, застосовувались несвідомо, то в модерному письмі вони використовуються цілком усвідомлено, спеціально для того, щоб примусити читача самостійно уявляти, мислити, вибирати, шукати орієнтири в смислового ланцюгу, розкриваючи вторинні значення слова, як наслідок цього втягнути його у літературний текст. Отже, лакуни в тексті є необхідними, адже уявлене створюється лише тоді, коли щось відсутнє. При цьому створення підтексту дещо обмежене невидимим втручанням письменника, який через певний зв'язок, розшифрований читачем, коригує цей процес. Слід зазначити, що не завжди виявлений зв'язок діє упродовж усього художнього твору, часто він може несвідомо або ж усвідомлено (особливо це стосується модерної літератури) змінюватися. Інколи зміна є досить неочікуваною і разом з цим оригінальною, що надає елітний відтінок усьому художньому тексту. Отож після вибору конкретного значення, чому сприяє виявлення замовчуваних і прихованих смислів, відбувається закріплення його за певним словом. Після цього читач знову повертається до дискурсу, який оцінюється інакше, з точки зору особливостей творчої манери, художньої техніки письменника. Має місце процес, коли значення, породжене ланцюгом слів, безпосередньо порівнюється з окремими ланцюговими поняттями, знаходячи при цьому потрібні відомості. Саме слово на даний момент немовби відсторонюється. Відбувається пошук закономірностей і особливостей у побудові смислових рядів даного текстового відрізка, відрізка створення кожної окремої ланки.

Надалі здійснюється повернення до самого слова, яке тепер сприймається на зовсім іншому, більш високому рівні, з розумінням його значення, ролі, місця, відтінкових особливостей, як знак, через який виявляється своєрідний стиль письменника, як проявлення певних характерологічних рис героя. Загалом відбувається процес, коли слово, на думку Г. Гадамера, набуває статусу промовлюваності, оскільки внаслідок промовляння, промовлене відбулося. Слово висловило себе, набуло самодостатності через зв'язок з іншими словами, які вивільнили його для самого себе. У цей момент, як зазначає Г. Гадамер "слово стає промовлюваним, а промовлене суттєвішим" [1:47].

У подальшому відбувається перехід від попереднього до наступного слова літературного тексту, яке діє за ідентичною схемою. Унаслідок цієї дії кожне нове слово щільніше наближає читача до тексту. При цьому попереднє значення слова автоматично відкладається у пам'яті, тобто всупереч одноразовості акту промовляння, набуває тривалості, а дія наступного певним чином узгоджується з попереднім, вимальовуючи з окремих деталей цілісну картину, яка лежить в основі текстового фрагменту. Цю закономірність М. Гайдеггер сформулював так: "Правильне тлумачення ніколи не розуміє текст краще від його автора, однак розуміє його інакше. Але це інше розуміння мусить збігатися з тим, що пропонує висвітлюваний текст" [3:197]. Так відбувається рух до все нових і нових слів, унаслідок якого зростає кількість відомої інформації, що несе текстовий фрагмент, і зменшується кількість невідомої. Помічено, що відоме може підсвідомо для читача підлягати певним змінам, унаслідок надходження, з розширенням горизонту відомого, нових даних. Таким чином, слово з властивим йому прагненням до буттєвості реалізує цю потребу через взаємодію з іншими наративними одиницями унаслідок чого і набуває істинності. Вкотре апелюючи до Г. Гадамера, згадаємо його промовисте висловлювання стосовно того, що слово може сказати все, і чудо мови полягає в тому, щоб зафіксувати його близькість до буття, спіймати все, і насамперед себе. Саме тоді автор і читач отримують насолоду, захоплюючись відкриттям внутрішнього багатства слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гадамер Г.Г. Про істинність слова // Герменевтика і поетика. – К., 2001. – с. 28-50.
2. Гадамер Г.Г. Поезія і філософія // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття. – Львів, 2002. – с. 264-271.
3. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття. – Львів, 2002. – с. 288-304.
4. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998. – 324 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.02.2004 р.

Демянюк М.Б. Реализация слова в литературном тексте.

Предметом статьи есть осмысление функционирования слова, как первоосновы любого нарративного фрагмента, в литературном тексте. Определяется влияние дискурса, подтекста на формирование его значения. Отмечено, что именно в контексте слово проговаривает, реализует себя, приобретает бытие. Ключевые понятия: слово, значение, дискурсивное поле, смысловая цепь, контекст, подтекст, текст.

Demyniuk M.B. The Realization of a Word within a Literary Text.

The article attempts to define the functions of words which form the basis of any literary narrative. It reveals the influence of a discourse and an implication upon shaping the meaning of words. The paper points out that it is in the context that a word verbalizes and realizes itself. Key words: a word, a meaning, a discourse field, a semantic train, a context, an implication, a text.